

УДК 378.147:54:615.15

ТЕТЯНА РЕВА

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ,

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОГРАМИ ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ» ЯК ОБ'ЄКТА ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

У статті застосовано теоретичні та практичні методи для узагальнення досвіду педагогічного конструкту змісту елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» в умовах упровадження Болонського процесу у НМУ імені О.О. Богомольця, обґрунтовані змістовний, операційний, підсумково-оцінювальний компонент досліджуваної Програми елективного курсу.

Ключові слова: елективний курс, актуальні проблеми фармацевтичної освіти, Болонський процес

Постановка проблеми та її актуальність. Узагальнення напрацювань та досвіду наукових розвідок дає підстави стверджувати, що теорія та практика конструювання елективів з вищої фармацевтичної освіти (ВФО) у медичних та фармацевтичних закладах вищої освіти (М(Ф)ЗВО) ще не стали предметом їх пильної уваги.

Мета нашої статті – з використанням теоретичних та практичних методів визначити конструкт змісту елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти».

Виклад основного матеріалу.

У розробленні авторського підходу до конструювання елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» в першу чергу було визначено теоретичну платформу, в основі якої аналізували результати досліджень різних аспектів розвитку освіти, а саме: І. Беззуб (2017) (розвиток сучасної медичної освіти), І. Булах, О. Волосовець, Ю. Вороненко (2003) (управління якістю медичної освіти в Україні). Автором статті у низці публікацій узагальнено актуальні проблеми сучасної медичної та ВФО в Україні (Рева, Актуальні..., 2016; Рева, Аксіологічний..., 2016).

На нашу думку, послідовність розроблення Програми елективного курсу можна представити на рис. 1 у вигляді взаємопов'язаних аналітичного, методологічного та організаційно-змістового етапів.

Реалізуючи перший, аналітичний етап педагогічного проектування Програми, зазначимо, що актуальність вивчення елективного курсу зумовлена тим, що сучасна вища фармацевтична освіта в нашій країні характеризується динамічним розвитком, відповідно, збільшується необхідність ознайомлення першокурсників, які опановують спеціальність «Фармація, промислова фармація» у М(Ф)ЗВО, з актуальними завданнями, що постають перед ВФО з метою сформуванню в них відповідний рівень готовності до їх розв'язання. Означена проблема професійної підготовки майбутніх магістрів фармації у НМУ імені О.О. Богомольця на сьогодні значною мірою опосередкована реальними змінами у політичному та соціально-економічному бутті країни, зокрема, реформуванням медичної сфери держави Україна, потребами пересічних громадян у забезпеченні доступного та ефективного лікування і профілактики захворювань, прагненням сучасних медичних та фармацевтичних ЗВО України до інтеграції у єдину Європейську зону вищої освіти.

Індикатором проєвропейських устремлінь ЗВО України є впровадження ЄКТС в освітній процес університетів, що уможливорює інтегрування різних видів освітньої діяльності, практичній реалізації принципів прозорості процесів навчання (учіння), викладання, освітнього моніторингу та оцінювання. Окрім того, ЄКТС застосовують в усіх освітніх програмах, незалежно від моделі їх реалізації (аудиторне, дистанційне навчання чи навчання на робочому місці) або форми навчання (денна, заочна), а також для всіх видів навчання (формального, неформального, інформального).

Так, застосування ЄКТС під час розроблення Програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» для студентів 1 курсу фармацевтичного факультету НМУ імені О.О. Богомольця дало змогу здійснити інформаційний добір актуального змістового його наповнення, організацію практичних занять, дидактичний комплекс інформаційного забезпечення вивчення дисципліни, завдань для оцінювання навчальних досягнень студентів (тематичного, модульного, підсумкового), а також розробити чіткі критерії і показники оцінювання результатів їх самостійної роботи (СРС). Варто вказати, що на вивчення означеного елективного курсу було відведено 3,25 кредити ЄКТС (97,5 годин). Розподіл обсягу часу було складено таким чином: на аудиторне навантаження відведено 31 %, а СРС – 69%.

Програму елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» було схвалено на засіданні Центральної методичної комісії фармацевтичного факультету НМУ, протокол № 8 від 11 червня 2018 року. Відповідно до обраного алгоритму педагогічного проектування Програми курсу методологічний

етап (II етап) передбачає визначення методологічних принципів (системності; саморозвитку; прозорості процесів викладання, навчання й оцінювання), структуризацію об'єкта та компонування цілей.

Рис. 1. Послідовність та зміст етапів розроблення Програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти»

Розроблення структури Програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» відбувалося на основі врахування вимог ЄКТС до організації освітнього процесу у НМУ імені О.О. Богомольця, що передбачає введення таких структурних елементів:

1. Пояснювальна записка;
2. Структурований тематичний план;
3. Тематика семінарських занять;
4. Тематика завдань для СРС;
5. Методи навчання;
6. Форми контролю навчальних досягнень студентів;
7. Рекомендована література.

Метою викладання елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» було визначено надання майбутнім магістрам фармації інформації з питань становлення, формування та перспектив розвитку національної ВФО України. Завданнями курсу обрано такі:

- 1) схарактеризувати нагальні проблеми ВФО України в контексті стратегічних завдань, сформульованих у матеріалах Міжнародної Фармацевтичної Федерації, «Концепції 2011-2020»;
- 2) здійснити експертний аналіз сучасного нормативно-правового забезпечення вітчизняної ВФО, його відповідності міжнародному, зокрема європейському, законодавству;
- 3) ознайомитися з Галузевим Стандартом Вищої Освіти, навчитися визначати рівень вимог до сучасного фахівця-фармацевта (оцінка й самооцінка);
- 4) надати пропозиції щодо вдосконалення чинного Етичного кодексу провізора з позицій запитів до сучасної ВФО України, урахуванням реформації та нової державної політики розвитку фармацевтичної галузі.

Реалізація наступного (організаційно-змістового) етапу (III етапу) педагогічного проектування означеного документу передбачала розроблення механізмів реалізації освітньої мети (задуму) та добір засобів її реалізації в умовах реального освітнього процесу у НМУ імені О.О. Богомольця.

Визначено, що курс складатиметься з 1-го змістового модуля, що включатиме 10 тем. Згідно з навчальним планом було визначено види навчальних занять, а саме: семінарські заняття (20 год.), лекції (10 год.), СРС (67,5 год.); контрольний захід (диф.залік). Відповідно до Програми курсу практичні заняття передбачають формування в студентів знань, умінь та навичок щодо:

- 1) ознайомлення дискурсом становлення й перспектив розвитку вітчизняної ВФО;
- 2) аналізу основних тенденцій сучасного розвитку галузі у загальнонаціональному та міжнародний вимірах;

3) здійснення аналітичного огляду регуляторної політики держави України у сфері розбудови вітчизняного фармацевтичного виробництва ЛЗ і виробів медичного призначення з метою подолання імпортозалежності вітчизняного фармацевтичного ринку;

4) прогнозування підходів до досягнення високих стандартів фармації, дотримання етики фармацевта в маркетинговій діяльності й комунікативній взаємодії з людьми, котрі потребують консультативної допомоги фахівців-провізорів.

При апробації зразка створеного освітнього конструкта (Програми курсу) в умовах освітнього процесу у НМУ імені О.О. Богомольця доцільно було виокремити основні складники вказаної Програми. Схарактеризуймо авторський підхід до їх розроблення.

Під час проектування змістового компонента Програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» було окреслено комплекс актуальних проблем, що потребують розв'язання у процесі професійної діяльності майбутніх фахівців із фармації, а саме:

1. Актуальні завдання розвитку Державної Фармакопеї України.

2. Сучасне законодавче унормування діяльності фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я України.

3. Актуальні завдання державного нормування виробництва лікарських препаратів в Україні, його відповідність міжнародним стандартам.

4. Розвиток вітчизняного конкурентного середовища у виробництві ЛЗ як пріоритетний напрям розвитку фармацевтичної галузі України (подолання проблеми імпортозалежності).

5. Роль досягнень наук хімічного циклу у розвитку сучасних технологій виготовлення ЛЗ.

6. Роль хімічних наук у професійній підготовці майбутнього провизора.

Операційний компонент педагогічного проектування Програми курсу ми представили у вигляді сукупності різних форм і методів організації освітнього процесу, саме: семінарських занять, СРС, контрольних заходів. Так, нами було передбачено застосування на семінарських заняттях різних методів організації навчальної діяльності студентів: навчальна дискусія, захист творчих проектів, презентація тощо. Широке впровадження технічних засобів навчання, використання можливостей Інтернету, робота з електронними базами даних, застосування теле-, відео-, аудіо- та інших матеріалів під час вивчення елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» має посилити пізнавальну активність студентів, дасть змогу засвоїти значний обсяг навчального матеріалу, розвинути професійні компетентності майбутніх провізорів.

Педагогічне проектування доцільних методів навчання дало змогу визначити такі:

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

1. За джерелом інформації: словесні (інформаційні блоки з тем курсу із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), інформаційно-комунікаційних технологій (e-learning), практичні, пояснення, розповідь, бесіда); наочні (спостереження, ілюстрація, демонстрація); практичні (вправи, розв'язування ситуаційних задач).

2. За логікою викладу й засвоєння навчальної інформації (методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу).

3. За ступенем самостійності мисленнєвих дій (репродуктивні методи, пошукові та дослідницькі методи).

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів (із книгою; написання наукових рефератів, есе).

II. Методи посилення інтересу до навчання і мотивації до здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

– навчальні дискусії;

– створення ситуації пізнавальної новизни;

– створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

Очікуваним результатом реалізації підсумково-оцінювального компонента педагогічного проектування означеної Програми було визначено набуття студентами компетентностей, набір яких відповідає шостому кваліфікаційному рівню НРК України. Відповідно до цього рівня, у майбутніх фахівців-фармацевтів сформується здатність розв'язувати задачі і проблеми у процесі навчання, що виявлятиметься в опануванні:

1) спеціалізованих знань, які є основою для формування професійного мислення фахівця;

2) умінь розв'язувати складні задачі і проблеми професійного характеру, що потребує оновлення та інтеграції знань, зокрема в галузі охорони здоров'я;

3) навичок комунікації, що передбачає зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень у процесі обміну навчальною і професійною інформацією, узгодження дій, спільної діяльності;

4) здатності самостійно виконувати завдання, розв'язувати професійні задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності (автономність і відповідальність) у складних і непередбачуваних умовах, що вимагає застосування нових підходів та прогнозування очікуваних результатів майбутньої професійної діяльності.

Рівень оцінювання процесу засвоєння інформаційної складової визначених Програмою тем має визначатися на семінарських заняттях (поточний контроль), а підсумкове оцінювання засвоєних знань,

набутих умінь та навичок (підсумковий контроль) – на заключному занятті під час виконання тестів, розв'язування ситуаційних задач тощо.

Оцінка, яку отримує студент з елективного курсу є рейтинговою. Вона підраховується за бальною шкалою і враховує оцінки, що має студент з окремих тем. Для тих студентів, що прагнуть поліпшити оцінку з курсу, після завершення його вивчення передбачено певний термін для перескладання, що узгоджується з навчальним планом.

Під час розроблення змісту курсу було визначено теми та розподіл годин. На вивчення навчальної дисципліни відводиться 3,25 кредити ЄКТС 97,5 годин (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Структурований тематичний план елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти»

№п/п	Назви тем	Кількість годин				
		Аудиторні	Лекції	Семінарські заняття	СРС	Контроль
1	Болонський процес та якість освіти.	4	2	2	7	
2	Галузева реструктуризація вищої освіти в контексті Закону України «Про вищу освіту», МСКО-2013 та проекту НСКО.	4	2	2	7	
3	Організація та контроль самостійної роботи студентів.	4	2	2	7	
4	Сучасні тенденції розвитку вищої фармацевтичної освіти.	4	2	2	7	
5	Освіта лідера у фармацевтичній галузі.	4	2	2	7	
6	Фармацевтична освіта в Україні та за кордоном, етапи її розвитку.	2		2	7	
7	Інноваційні технології викладання дисциплін	2		2	7	
8	Науково-дослідна робота студентів.	2		2	7	
9	Сьогодення і проблеми вищої школи України.	2		2	7	
10	Роль хімічних та гуманітарних дисциплін при підготовці провізора.	2		2	4,5	
Разом		30	10	20	67,5	Д.З.

Завершуючи обґрунтування методичних підходів до розроблення програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти», зазначимо, що застосування модульної його організації сприяє завершеності в осмисленні студентами кожної наступної теми курсу й водночас забезпечує логічний перехід у їх вивченні. У цьому контексті модуль як інформаційний вузол визначається як системне утворення, що надає завершеності всьому курсу, створює логічний зв'язок між змістом його тем.

Висновки.

1. Узагальнення досвіду педагогічного проектування Програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» в умовах упровадження Болонського процесу засвідчило, що у

професійній підготовці студентів спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація» важливим є застосування комплексу інформаційного забезпечення дисципліни, що виявляється в удосконаленні змістового наповнення тем практичних занять, створенні якісних тестових завдань для тематичного та модульного оцінювання навчальних досягнень студентів, підбору тестів та актуальних ситуаційних задач для підсумкового контролю, виробленні чітких критеріїв і показників оцінювання результатів виконання завдань СРС.

2. Послідовність педагогічного проектування Програми курсу доцільно здійснювати у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів: 1) аналітичного (формування бази вихідних даних, аналіз ресурсного забезпечення тощо); 2) методологічного (розроблення методологічної платформи, визначення принципів проектування, структуризація об'єкта, компонування цілей); 3) організаційно-змістового (розроблення організаційних механізмів, вибір засобів реалізації задуму, апробація зразка створеного конструкта в умовах реального освітнього процесу).

3. При обґрунтуванні науково-методичного підходу до розроблення Програми елективного курсу «Актуальні проблеми сучасної фармацевтичної освіти» було прийнято настанову на розроблення її змістового, операційного та підсумково-оцінювального компонентів.

Список використаних джерел

- Беззуб, І. (2017). *Сучасний стан та перспективи розвитку медичної освіти в Україні* [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2855:suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku-medichnoji-osviti-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 Дата звернення: 03.04.2017.
- Булах, І. Є., Волосовець, О. П., Вороненко, Ю. В. та ін. (2003). *Система управління якістю медичної освіти в Україні* [монографія], Дніпро, Україна: «АРТ-ПРЕС», 2003. – 212 с.
- Рева, Т. Д. (2016). Актуальні проблеми підготовки фахівців фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди*, Додаток 1 до Вип. 37. Том 1 (69), Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 358–366.
- Рева, Т. Д. Аксиологічний дискурс професійної підготовки майбутніх провізорів у вищій медичній освіті. *Materials of the XII International Scientific and Practical conference «Cutting-edge science – 2016»* (april 30–may 7, 2016.), Volume 4. Pedagogical science, Sheffield. England. Science and Education. LTD, 65–67.
- 75-й Міжнародний конгрес Міжнародної Фармацевтичної Федерації (FIP) з фармації і фармацевтичних наук, 2015 р. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.mospharma.org/ru/novosti-fip/75-mezhdunarodnyy-kongress/> Дата звернення: 11.09.2016.
- Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.education-ua.org/ua...ukrajini-na-period-2015-2025> Дата звернення: 18.02.2017.
- Національна рамка кваліфікацій. Постанова КМ України від 23 листопада 2011 р. No 1341. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua> Дата звернення: 14.06.2017.

References

- Bezzub, I. (2017). *Suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku medychnoi osvity v Ukraini* [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2855:suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku-medichnoji-osviti-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 Data zvernennia: 03.04.2017.
- Bulakh, I. Ye., Volosovets, O. P., Voronenko, Yu. V. ta in. (2003). *Systema upravlinnia yakistiu medychnoi osvity v Ukraini [monohrafiia]*, Dnipro, Ukraina: «ART-PRES», 2003. – 212 s.
- Reva, T. D. (2016). Aktualni problemy pidhotovky fakhivtsiv farmatsevychnoho sektoru haluzi okhorony zdorovia Ukrainy. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*, Dodatok 1 do Vyp. 37. Tom 1 (69), Tematychnyi vypusk «Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru», 358–366.
- Reva, T. D. Aksiolohichni dyskurs profesiinoi pidhotovky maibutnikh provizoriv u vyshchii medychnii osviti. *Materials of the XII International Scientific and Practical conference «Cutting-edge science – 2016»* (april 30–may 7, 2016.), Volume 4. Pedagogical science, Sheffield. England. Science and Education. LTD, 65–67.
- 75-y Mizhnarodnyi konhres Mizhnarodnoi Farmatsevychnoi Federatsii (FIP) z farmatsii i farmatsevychnykh nauk, 2015 r. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.mospharma.org/ru/novosti-fip/75-mezhdunarodnyy-kongress/> Data zvernennia: 11.09.2016.
- Kontseptsiiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://www.education-ua.org/ua...ukrajini-na-period-2015-2025> Data zvernennia: 18.02.2017.
- Natsionalna ramka kvalifikatsii. Postanova KM Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. No 1341. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://zakon.rada.gov.ua> Data zvernennia: 14.06.2017.

REVA T.

Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

METHODICAL APPROACHES FOR THE DEVELOPMENT OF THE ELECTIVE COURSE PROGRAM "ACTUAL PROBLEMS OF MODERN PHARMACEUTICAL EDUCATION" AS AN OBJECT OF TEACHING PROJECTION

The article applies theoretical and practical methods to generalize the experience of the pedagogical construct of the content of the elective course "Actual Problems of Modern Pharmaceutical Education" in the context of the introduction of

the Bologna process in Bogomolets National Medical University, reasonable substantive, operational, final and evaluative component of the studied program of the elective course. During the development of the elective course "Actual Problems of Modern Pharmaceutical Education" for students of the first year of the pharmaceutical faculty Bogomolets National Medical University made it possible to carry out an information selection of its actual contents content, the organization of practical classes, the didactic complex of information support for studying the discipline, tasks for assessing students' academic achievements (thematic, modular, final), and to develop clear criteria and indicators for evaluating the results of their independent work.

Key words: *elective course, actual problems of pharmaceutical education, the Bologna process.*

Стаття надійшла до редакції 13.09. 2018 р.

УДК 378.015.3:159.944.4-057.875

ЛАДА САМАРСЬКА

Комунальний заклад «Полтавська спеціалізована школа I-III ступенів №3»

НАТАЛІЯ САС

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА КОРДОНОМ

У статті, на основі аналізу і узагальнення теоретичних і прикладних розробок долаючої поведінки, автори намагаються окреслити проблемне поле дослідження долаючої поведінки студентів/школярів за обміном під час навчання та проживання за кордоном.

Ключові слова: долаюча поведінка; критерії здійснення вибору в умовах складних життєвих обставин; засоби цілеспрямованого формування здатності використовувати адекватні форми долаючої поведінки

Актуальність проблеми. Кількість студентів, що навчаються за кордоном (у тому числі і за програмами обміну), прагнення забезпечити і підвищити рівень освітніх послуг і послуг, пов'язаних із прийомом іноземних студентів, зумовлює необхідність вивчення проблем студентів за обміном, стимулює до аналізу теорії та практики застосування поведінкових форм, які можуть допомогти студентам/школярам за обміном долати бар'єри під час навчання та проживання за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі теоретичних і прикладних розробок долаючої поведінки: психоаналітична теорія З. Фрейда, соціально-когнітивна теорія А. Бандури, психолого-педагогічні теорії розвитку особистості в діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв та ін.), дослідження феномену успішності особистості (О. Бодальов та ін.), дослідження саморегуляції як механізму стабільності природи і людини (М. Гриньова та ін.).

Вибір з альтернатив, розроблений на прикладі прийняття управлінських рішень, розкривають у своїх роботах: Н. М. Сас, О.І. Соловйова & О.О. Соловйова, Л. Трофімова & В. Трофімов; можливість застосування математичного моделювання щодо зазначених питань – В. Лефевр (2003).

Особистісні та поведінкові характеристики успішних людей є об'єктом дослідження Ги Лефрансуа, Р. Стернберга; стратегії копінг-поведінки аналізують С. Нартова-Бочавер, S. Folkman, R. Lazarus, R. Moos, Л. Самарська та Н. Сас; засоби програмування успішної поведінки пропонують Є. Булигін, В. Врублевська; тренінги як метод розвитку впевненої поведінки – Н.Афанасьєва.

Формулювання **цілей** статті. Аналіз і узагальнення зазначених публікацій дає підстави стверджувати, що, окремій уваги заслуговує питання проблемного поля долаючої поведінки студентів/школярів за обміном під час навчання та проживання за кордоном, що й виозначене як мета статті.

Виклад основного матеріалу. В сучасній психолого-педагогічній науці з'являється усе більше публікацій, присвячених долаючій поведінці, копінг-стратегіям виживання, саморегульованій поведінці. У психології поведінки рефлексивні механізми подолання граничних станів описані на прикладах долаючої поведінки (overcoming behavior), копінг стратегії виживання (coping strategies), саморегульованої поведінки (self-regulating behavior), захисних механізмів особистості (protective mechanisms of personality).

Зазначені поняття, на наш погляд, можна розглядати як синонімічні в розумінні здатності впоратися, подолати, справитися з природними життєвими труднощами, які виникають в результаті процесу взаємодії суб'єкта з оточуючим середовищем.